

**V/XII кылымда Ферганада фыкх илими жана Сиражуддин ал-Оший
Себетов Жаркынбай***

Аннотация

II/VIII кылымда Ирактын Куфа шаарында түптөлгөн ханафий мазхабы убакыттын өтүшү менен аалымдардын илимий иш-аракеттеринин натыйжасында башка аймактарга да жайылган. Маверауннахр аймагынын да бул мазхаптын өнүгүшүндө өтө чоң орду бар. Көптөгөн белгилүү ханафий аалымдар да ушул аймактан чыккан. Караханийлердин тушунда гана бул аймактан үч жүзгө жакын аалым чыккан жана алар үч жүз элүүгө жакын эмгек жазып калтырышып, фыкх илимине, айрыкча ханафий мазхабына зор салым кошушкан. Ошондон улам кээ бир изилдөөчүлөр “Маверауннахр – ханафий мазхабынын чеби” деп айтышкан. Алгач Бухара шаары Маверауннахрдын илим борбору болуп, Имам Мухаммеддин окуучусу Абу Хафс ал-Кабир (ө.ж. 216/831) башында турган аалымдар фыкх илимине байланыштуу илимий иш-аракеттерди ушул шаарда жүргүзүшкөн. Ошондой эле Самарканд шаары да илимдин борбору болуп, башка шаарлардан келгендер бул жердеги медреселерде илим алышып, басымдуу түрдө ханафий мазхабын үйрөнүшкөн. Кийинчерээк Фергана аймагы да илим жагынан күчтөнүп, бул жерден чыккан аалымдар да илим дүйнөсүндө тааныла баштаган. Мисалы, Алауддин Абу Бакир ибн Масуд ал-Касаний (ө.ж. 587/1191), Хасан ибн Мансур ал-Өзгөний (ө.ж. 592/1196), Бурхануддин Али ибн Абу Бакир ал-Маргинаний (ө.ж. 593/1197) Фергана өрөөнүндөгү Маргиланда төрөлгөн. Бул аалымдар өздөрүнүн жазган китептери, окуткан окуучулары жана жүргүзгөн илимий иш-аракеттери менен ханафий мазхабынын, дегеле фыкх илиминин өнүгүшүнө зор салым кошушкан. Ошондой эле Сиражуддин Али б. Осмон ал-Оший (ө.ж. 575/1179) да VI/XII кылымда жашап өткөн жана Маверауннахр аймагындагы бир нече шаарды кыдырып, белгилүү аалымдардан сабак алган.

Ачкыч сөздөр: Фергана, ханафий мазхабы, фыкх илими, Оший, ал-Фатава ас-Сиражиййа.

VI/XII. Yüzyılda Fergana'da Fıkıh İlmı ve Siracüddin el-Üşî

Öz

Bilindiđi üzere Hanefi mezhebi II/VIII. yüzyılda Irak'ta bulunan Kûfe şehrinde doğmuştur. Daha sonra mensup âlimlerin ilmî faaliyetleriyle çeşitli bölgelere yayılmıştır. Mâverâünnehir bölgesinin de Hanefi mezhebinin gelişmesinde büyük bir katkısı vardır. Her ne kadar Mâverâünnehir bölgesi mezhebin ilk ortaya çıktığı Irak bölgesinden uzakta bulunsa da daha ilk dönemlerde fıkıh faaliyetlerinin aktif olarak yürütüldüğü bir yer olmuştur. Karahanlılar dönemi Mâverâünnehir bölgesinde 300'e yakın fıkıh âliminin yetişmesi ve bunların fıkıh ilmine dair 350'den fazla eser yazmış olmaları bu ilmî canlılığın göstergesidir. Bundan dolayı olmalıdır ki bazı araştırmacılar Mâverâünnehir'i Hanefi mezhebinin kalesi olarak nitelemiştir. İmam Muhammed'in öğrencilerinden Ebû Hafs el-Kebîr'in ve onun silsilesindeki öğrencilerinin Buhara merkezli yürüttüğü ilmî faaliyetler yüzyıllar boyu dikkat çeke gelmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise Semerkand da ilmî açıdan önem kazanmış ve buralarda pek çok âlim yetişmiştir. VI/XII. yüzyıla gelindiğinde ise Mâverâünnehir'in en uç noktasında bulunan Fergana bölgesi, Alâeddin Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî (ö. 587/1191), Kâdîhan lakabıyla tanınan Hasan b. Mansûr el-Özkendî (ö. 592/1196) ve Burhaneddin Ali b. Ebû Bekir el-Mergînânî (ö. 593/1197) gibi isimlerle adından söz ettirir hale gelmiştir. 6/12. yüzyıl fakihlerinin son halkasını oluşturan bu üç âlimin Hanefi fıkıh doktrininin klasik şekil ve muhtevasını kazanmasında oldukça büyük payı vardır.

* ОшМУ, АГИ Дин таануу факультети.

Sirâceddin Ali b. Osmân el-Ûshî (ö. 575/1179) de VI/XII. yüzyılda yaşamış ve bölgesindeki ilim merkezlerini ziyaret ederek dönemin önde gelen âlimlerinden ilim tahsil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fergana, Hanefî mezhebi, Fıkıh, Ûshî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*.

İlm al-Fıqh in Farghana Valley and Sirâj al-Dîn al-Ûshî in VI/XIIth Century

Abstract

As known, Hanafism has emerged in II/VIIIth century in Kufah city in Iraq. Later, it spreads across various regions by scientific activities of the scholars of Hanafism. There is a large contribution of Mavera al-Nahr region for development of Hanafism. And many scholars of Hanafism were raised from Mavera al-Nahr. In the Karakhanids period, there were near 300 scholars of ilmal-fıqh and they have written more than 350 works, so, it is sufficient as a demonstration of this scientific vitality. It must be because of that, some researchers described the Mavera al-Nahr is the castle of Hanafism. The scientific activities in Buhara have been attracting attention for centuries that carried out by the students of Imam Muhammad, especially Abu Hafs al-Kabir. In later periods, Samarkand also gained scientific importance and many scholars have grown here. In VI/XIIth century, Fergana region at the extreme tip of Mavera al-Nahr became famous with names like Alauddin Abu Bakr Ibn Masud al-Kasani (d. 587/1191), Hasan Ibn Mansur al-Ozkendi (d. 592/1196) known as Kadıhan and Burhanuddin Ali Ibn Abu Bakr al-Marginani (d. 593/1197). In winning the classical form and content of Hanafi fıqh doctrine, there is a great deal of contribution of these three scholars, who constitute the last ring of XIIth century jurists. Sirâj al-Dîn Ali b. Uthmân al-Ûshî also lived in XIIth century and visited the centers of science in the region and collected information from leading scholars of the period.

Keywords: Farghana, Hanafi Doctrine, Fıqh, Ushi, *al-Fatâwâ al-Sirâjiyya*.

КИРИШҮҮ

II/VIII кылымда Ирактын Куфа шаарында түптөлгөн ханафий мазхабы убактын өтүшү менен аалымдардын илимий иш-аракеттеринин натыйжасында башка аймактарга да жайылган. Маверауннахр аймагынын бул мазхаптын калыптанып өнүгүшүндө өтө чоң орду бар. Көптөгөн белгилүү ханафий аалымдар да ушул аймактан чыккан. Караханийлердин тушунда гана бул аймактан саны үч жүзгө жакын аалым чыгып, алар үч жүз элүүгө жакын эмгек жазып калтырышкан. Бул аалымдардын илим дүйнөсүнө, айрыкча ханафий багытындагы фыкх илимине кошкон салымдарынан улам кээ бир изилдөөчүлөр “Маверауннахр – ханафий мазхабынын чеби” деп айтышкан.¹

Тарых барактарына карай турган болсок, VI/XII кылымда Маверауннахр аймагында ар түрдүү саясий баш аламандыктар орун алганын көрүүгө болот. Мамлекеттер ортосундагы согуштар жана династиялар ортосундагы так талашуулардын натыйжасында бийлик улам алмашып турган. Бирок, мына ушундай татаал кырдаалдарга карабастан бул аймакта илимий иш-аракеттер үзгүлтүккө учурабай уланып турган. Караханийлердин тушунда Маверауннахр аймагында үч жүзгө жакын фыкх илиминин аалымы жашап өтүп, алардын үч жүз элүүгө жакын китеп жазышын² буга далил катары көрсөтсөк болот.

1 Kavakçı, Yusuf Ziya. *XI. ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâvarâ' al-Nahr İslâm Hukukçuları*. – Ankara: Sevinç Matbaası, 1976. – s. 305.

2 Kavakçı. *Mâvarâ' al-Nahr İslâm Hukukçuları*. – s. 305.

Караханийлердин убагындагы алгачкы медресе Тамгач Буура Карахан Ибрахим (438-559/1046-1067) тарабынан Самаркандда негизделгени маалым.³ Бул убактарда Фергана аймагында да медреселердин болуп-болбогондугу тууралуу маалыматтарды таба албаганыбызды айта кетүү керек. Ошондой болсо да бул мезгилдерде жашап, илим чөйрөсүндө атагы тараган көптөгөн аалымдардын чыгышы буларды тарбиялап, илим-билим үйрөткөн медреселердин же илим тайпаларынын бар экендигинен кабар берет деп ойлойбуз.⁴ Мисалы, белгилүү аалым Шамсулаимма ас-Серахсий (ө.ж. 483/1090) “ал-Мабусут” аттуу эмгегинин басымдуу бөлүгүн Өзгөн шаарында камакта жатып окуучуларына жаздырган.⁵ Демек, ошол мезгилде (V/XI кылымдын экинчи жарымы) Өзгөндөгү камакта илим тайпасынын бар болгондугун айтууга мүмкүн. Бул убактарда илимий иш-аракеттер жүргүзүлгөн жер катары мечиттерди да айтууга болот. 374/985-жылы бул аймакта саякатта болгон мусулман географ Макдисий (ө.ж. 390/1000) Ферганада мечиттери бар кыркка жакын шаар жана айылдардын атын атаган.⁶ Исламдын алгачкы убактарынан баштап эле мечиттердин намаз окулчу жер болушу менен бирге илимий иш-аракеттердин да жүргүзүлгөн жер болгондугун көрүүгө мүмкүн. Мисалы, кээбир аалымдардын китептерин мечитте жазгандыгын же мечиттерде хадис боюнча сабак алгандыгын айтышы мечиттердин да медресе сыяктуу эле илим борбору болгондугун айгинелейт.⁷

Ханафий мазхабынын Маверауннахр аймагында таралышы

Маалым болгондой эле, ханафий мазхабынын башкы имамы Имам Аазам Абу Ханифа (ө.ж. 150/767) Куфада туулуп өскөн жана илим алуу үчүн кыска убакыт Басрада, Амавий бийлиги менен пикир келишпестигинен улам аз убакыт Меккеде жашап, калган өмүрүн Куфада өткөргөн.⁸ Тарыхый булактарда берилген маалыматтарга караганда, Абу Ханифадан саны миңден ашуун окуучулар сабак алып, илим үйрөнгөндөн кийин ар тарапка барып мазхаптын жайылышына салым кошушкан.⁹ Бул окуучулардын ичинде Абу Йусуф (ө.ж. 182/798) менен Мухаммед б. Хасан аш-Шайбанийдин (ө.ж. 189/805) өзгөчө орду бар. Айрыкча Мухаммед б. Хасан аш-Шайбаний ханафий мазхабындагы устат-шакирт тизмегинин мазхаптын башкы

3 Nesimi Yazıcı, İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi, Ankara 2002, s. 167-168. Bu dönemde Semerkand'da bulunan diğer bazı medrese isimleri için bkz. Aydınli, Semerkant Tarihi, s. 372-373.

4 Мисалы, Шамсулаимма ас-Серахсий (ө.ж. 483/1090) “ал-Мабусут” аттуу эмгегинин басымдуу бөлүгүн Өзгөн шаарында камакта жатып окуучуларына жаздырган. (караңыз: Hamidullah, Muhammed. Serahsî // *DîA*. – İstanbul, 2009. – с. 36. – s. 546; Kaya, Eyyüp Said. el-Mebsût // *DîA*. – Ankara, 2003. – с. 28. – s. 214) Демек, ошол мезгилде (V/XI кылымдын экинчи жарымы) Өзгөндөгү камакта илим тайпасынын бар болгондугун айтууга мүмкүн.

5 Hamidullah, Muhammed. Serahsî // *DîA*. – İstanbul, 2009. – с. 36. – s. 546; Kaya, Eyyüp Said. el-Mebsût // *DîA*. – Ankara, 2003. – с. 28. – s. 214.

6 Макдисий. *Ахсанут-такасим*. – 362-372-б.

7 Aydınli, Osman. V/XI. Yüzyılda Mâverâünnehir'de Siyasî ve Kültürel Durum // *Uluslararası Serahsî Sempozyumu*. – s. 62.

8 Uzunpostalcı, Mustafa. Ebû Hanîfe // *DîA*. – İstanbul, 1994ю – с. 10. – s. 131-138.

9 Bardakoğlu, Ali. Hanefî Mezhebi // *DîA*. – İstanbul, 1997. – с. 16. – s. 2-3.

имамы Абу Ханифага барып такалышында маанилүү орунду ээлейт. Маверауннахр аймагындагы алгачкы ханафий аалымдарынын дээрлик баары анын окуучулары болуп эсептелет. Ошондуктан бул аймактагы аалымдардын устат-шакирт тизмеги Имам Мухаммед аркылуу Имам Аазам Абу Ханифага чейин барат.¹⁰

Маверауннахр башка аймактарга салыштырмалуу ханафий мазхабы түптөлгөн жер болгон Ирак аймагынан алыс жайгашканына карабастан алгачкы убактарда эле бул мазхаптын өнүгүшүнө таасир эте баштаган. Алгач Бухара шаары бул аймактын илим борбору болуп, Имам Мухаммеддин окуучусу Абу Хафс ал-Кабир (ө.ж. 216/831) баш болгон аалымдар фыкх илимине байланыштуу илимий иш-аракеттерди ушул шаарда жүргүзүшкөн. Ошол убактарда түзүлүп, диний билим берген Бухара медреселери азыркы убакка чейин илим дүйнөсүндө өзүнүн аброюн сактап келүүдө.

Ошондой эле, Самарканд шаары да илимдин борбору болуп, аалымдардын көпчүлүгү ушул жерде илимий иш-аракеттерин күчөткөн. Башка шаарлардан келгендер Самарканддагы медреселерде илим алышып, басымдуу түрдө ханафий мазхабын үйрөнүшкөн.

Фергана аалымдары

VI/XII кылымда болсо Фергана аймагы да илим жагынан күчтөнүп, бул жерден чыккан аалымдар да илим дүйнөсүндө тааныла баштаган. Мисалы, Алауддин Абу Бакир б. Масуд ал-Касаний (ө.ж. 587/1191), Казыхан деп таанымал болгон Хасан б. Мансур ал-Өзгөний (ө.ж. 592/1196) жана Бурхануддин Али б. Абу Бакир ал-Маргинаний (ө.ж. 593/1197) сыяктуу белгилүү аалымдар мына ушул Фергана аймагынан чыгышкан. VI/XII кылымда жашаган аалымдардын акыркылары болуп эсептелген бул үч аалым ханафий фыкх адабиятынын классикалык түзүлүш жана мазмунун калыптанышына чоң салым кошушкан.¹¹

VI/XII кылымда Фергана аймагында жашаган аалымдардын катарына Казыхандын чоң атасы жана устаты Абул-Касым Махмуд б. Абдулазиз ал-Өзгөнийди да кошуу керек. Булактарда “Казы” жана “Шамсулаимма” деген ылакап аттар менен эскерилген¹² Махмуд б. Абдулазиздин азыркы учурга чейин жетпеген “ал-Фаваид фи фуруил-Ханафиййа” аттуу китеп жазгандыгы маалымдалат.¹³ Сиражуддин ал-Оший менен Бурхануддин ал-Маргинанийдин устаты болгон Абул-Махасин Захируддин Хасан б. Али ал-Маргинаний жана Насируддин Мухаммед б. Сулайман ал-Оший да VI/XII кылымда Фергана аймагында жашаган аалымдардын катарына кирет.¹⁴

10 Çeker, Hüseyin. Hanefî Mezhebinin Fikih Silsilesi // *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. – Konya, 201. – sy. 19. – s. 199.

11 Bardakoğlu. Hanefî Mezhebi // *DîA*. – c. 16. – s. 10.

12 Кураший. *ал-Жавахирул-музиййа*. – 3-т. – 446-б. Али ал-Каарий. *ал-Асмарул-жаниййа*. – 307-б. Лакнавий, Мухаммед Абдулхай. *ал-Фаваидул-бахиййа фи таражимил-Ханафиййа*. – басм. даяр.: Мухаммед Бадруддин Абул-Фирас ан-Насаний. – Бейрут: Дарул-марифа. – 62, 209-б.

13 Катиб Челебий. *Кашфуз-зунун*. – 2-т. – 1301-б.

14 Кыналызаде. *Табакатул-фукаха*. – 98-б. Toprak, Mehmet Sait. *Ûşî // DîA*. – İstanbul, 2012. – c. 42. – s. 230.

Бул жерде аттары аталган жана башка аалымдардан сабак окуп, илимий мурасты алган жана жазган китептери менен фыкх илимине, өзгөчө ханафий мазхабына өтө чоң салым кошкон Алауддин Абу Бакир б. Масуд ал-Касаний, Казыхан Хасан б. Мансур ал-Өзгөний жана Бурхануддин Али б. Абу Бакир ал-Маргинаний Фергана аймагынын алдыңкы аалымдары болуп эсептелишет. Касанийдин “Бадааиус-санааи фи тартибиш-шарааи”, Казыхандын “ал-Фатава” жана Бурхануддин ал-Маргинанийдин “ал-Хидайа” аттуу китептери ханафий фыкх адабияттары арасында өзгөчө орунга ээ болуп, кылымдар бою эң көп окулган, эң көп колдонулган китептердин катарына кирет.¹⁵

Сиражуддин Али б. Осман ал-Оший

Сиражуддин ал-Оший да Караханийлер мамлекетинин карамагындагы Фергана аймагына кирген шаарда (Ош) туулуп-өскөн жана илимий иш-аракеттерди жүргүзгөн.

Негизинен булактарда Сиражуддин ал-Ошийдин өмүр таржымалы тууралуу аз маалымат берилгенин көрүүгө болот. Айрым булактарда тек гана аты-жөнү айтылса, кээ биринде жазган эмгектери тууралуу гана сөз кылынган. Маалыматтын аздыгынан улам анын туулган жылын табууга мүмкүнчүлүк болгон жок. Бирок, өлгөн жылын (575/1179-ж.) эске алуу менен, анын VI/XII кылымдын башында туулгандыгын божомолдогонго болот.

Маалыматтарга караганда, алгач илимди өзү туулуп өскөң Ош шаарында алып, кийин жогоруда аталган илим борбору болгон шаарларга барып, ошол мезгилдин белгилүү аалымдарынан сабак алып, илим үйрөнгөн.¹⁶

Сиражуддин ал-Оший ислам илимдеринин бир нече тармагында ондон ашуун эмгек жазган. Бул эмгектер анын илимдин өнүгүшүнө, калктын диний түшүнүгүнүн өсүшүнө кошкон салымын көрсөтүп турары анык. Мына ушундай илимий ишмердиги бааланып, ага “Шейх”,¹⁷ “Имам”,¹⁸ “Аллаама”,¹⁹ “Факих”,²⁰ “Мухаккик”²¹ “Шамсулислам”²² жана “Имамул-Харамейн”²³ сыяктуу илимий наамдар берилгенин тарыхый маалыматтар тастыктап турат. Албетте, булар катардагы эле адамга берилчү наамдар эмес. Ар биринин өзүнүн мааниси, берилиш эрежеси бар. Мисалы, “шейх” – абышка, карыя, жашы өтүп калган киши деген мааниде. Мусулман

15 Bardakoğlu. Hanefî Mezhebi // *DîA*. – с. 16. – s. 10.

16 Садикий, Жамил Фаик. *ал-Уший, Абу Мухаммед Сиражуддин, Али б. Усман // Масууату аламил-улама вал-удабаил-араб вал-муслимин*. – Бейрут 2004-2007. – 2-т. – 563-564-б. Toprak, Mehmet Sait. *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Üşî'nin Nisâbü'l-ahbâr: Doktora (PhD) Tezi*. – İzmir, 2005. – s. 148-150.

17 Катиб Челебий. *Кашфуз-зунуун*. – 2-т. – 1349-б.

18 Кураший. *ал-Жаваахирул-музийя*. – 2-т. – 583-б. Ибн Кутлубога. *Таажут-тараажим*. – 212-б. Катиб Челебий. *Кашфуз-зунуун*. – 2-т. – 1349-б.

19 Кураший. *ал-Жаваахирул-музийя*. – 2-т. – 583-б. Ибн Кутлубога. *Таажут-тараажим*. – 212-б.

20 Багдадий. *Хадиййатул-аарифин*. – 1-т. – 700-б.

21 Кураший. *ал-Жаваахирул-музийя*. – 2-т. – 583-б.

22 Оший. *Нисабул-ахбар*. – 46-б.

23 Катиб Челебий. *Кашфуз-зунуун*. – 2-т. – 1954-б.

коомчулугунда көбүнчө кадыр-барктуу кишилерге карата колдонулуп келген. Ошондой эле, илим жаатында да кадыр-баркка ээ болуп, илимий жетишкендигин көрсөтө алган аалымдар да шейх деп аталган. **“Имам”** – “башчы, жол башчы” деген мааниде. Ислам илимдеринин кандайдыр бир багытында терең маалыматка ээ болуп, бийик даражага жеткен жана илимдүүлүгү тастыкталган, илимге чыйыр салган аалымдарга имам деген наам берилген. Ал эми **“аллаама”** деген наам болсо, ислам илимдеринин дээрлик бардык тармагында китеп жазган аалымдарга берилген. **“Факих”** – фых илиминин адиси, фых илимин мыкты өздөштүргөн аалым. **“Имамул-Харамейн”** – Мекке жана Мадинада илим үйрөтүү жана фатва берүү менен алектенген жогорку билимдүү аалымдарга берилчү наам. Бирок, Сиражуддин ал-Ошийге бул наамдын эмне себептен берилгени тууралуу маалымат кездешпейт. Себеби, анын өмүр таржымалын баяндаган булактарда Мекке жана Мадинага барып-барбагандыгы жөнүндө да сөз козголгон эмес.

Ошондой эле айрым булактарда, өзгөчө “ал-Амаалий” аттуу эмгегине жазылган шархтарда Сиражуддин ал-Ошийдин **“ал-Каазий”** деп аталганын кездештирүүгө болот.²⁴ “Каазий” – адамдардын ортосундагы доо-арыздарды шарият өкүмдөрү боюнча чечүү үчүн дайындалган киши, казы, сот. Бирок булактарда анын кайсы убакта жана кайсы жерде казы болуп иштегени тууралуу маалымат кездешпейт.

Ошийдин мына ушундай илимий наамдарга ээ болушу – анын илимий ишмердигин, өз кезегинде илимге зор салым кошконун айгинелеп турат десек, жаңылышпайт чыгаарбыз.

Сиражуддин ал-Оший фых илими багытында “ал-Фатавас-Сиражиййа”,²⁵ “Жаваахирул-ахкам”²⁶ сыяктуу азыркы учурга чейин жеткен, “Мухталифур-ривайа” аттуу азыркы учурга чейин жетпеген китептерди жазган.²⁷ Муну менен өзүнүн жашаган убагынын жана жеринин шартына, илимий деңгээлине жараша фых илимине, анын ичинен ханафий мазхабына салымын кошкон. Белгилүү библиограф Катиб Челебий (ө.ж. 1067/1657) “Мында (ал-Фатавас-Сиражиййада) күнүмдүк турмуштагы окуяларга тиешелүү башка көптөгөн китептерде орун албаган маселелер камтылган”²⁸ деп айтуу менен анын эмгегин баалашы – өз убагындагы фых илимине тиешелүү бир топ маселени чечүүгө салым кошкондугун айгинелейт.

Кыргызстан – тарыхый шаарларды ичине камтыган өлкө. Булардын ичинен Ош шаары өз кезегинде илимдин жана маданияттын борбору, очогу болгон десек, жаңылышпайбыз. Үч миң жылдан ашык тарыхы бар Ош шаары илим-билимге,

24 Нажжарий, Халил б. Алаа. *Нафисур-рийаз ли идамил-амраз*. – 2а-б. (Сулейманийе китепканасы, Кадызаде Мехмед бөлүмү, № 315). Раазий, Мухаммед б. Абу Бакир. *ал-Хидаиа минал-итикад*. – 2а-б. (Сулейманийе китепканасы, Айасофйа бөлүмү, № 2286).

25 Катиб Челебий. *Кашфуз-зунуун*. – 2-т. – 1224-б. Багдадий. *Хадиййатул-аарифин*. – 1-т. – 700-б. Brockelmann. *GAL*. – 1-т. – 553-б. Каххала. *Мужамул-муалифин*. – 2-т. – 475-б. Brockelmann, Carl. *Ūṣū // ĪA. İstanbul, 1986*. – с. 13. – s. 75. Madelung, Wilferd. *al-Ūshī // Eġ²*. – Leiden, 2000. – Vol. 10. – p. 916.

26 Себетов Жаркынбай. *Оштук аалым - Сиражуддин ал-Оший*. Бишкек, 2016. – 71-б.

27 Катиб Челебий. *Кашфуз-зунуун*. – 2-т. – 1868-б. Каххала. *Мужамул-муалифин*. – 2-т. – 475-б.

28 Катиб Челебий. *Кашфуз-зунуун*. – 2-т. – 1224-б.

маданиятка салым кошуп, көрүнүктүү инсандарды чыгарган. Булардын ичинен Сиражуддин Али б. Осмон ал-Ошийдин илим чөйрөсүндө өзгөчө орду бар. Ал илимге кылган кызматынан улам кылымдар бою эскерилип келет. Биздин көөнөрбөс сыймыгыбыз болуп эсептелген бул улуу инсандын калтырып кеткен илимий мурасы – биз үчүн баа жеткис байлык.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР

- Катиб Челебий. *Кашфуз-зунуун ан асаамил-кутуб вал-фунуун*. – Бейрут: Дару ихйаит-турасил-Арабий.
- Кураший, Абдулкадир б. Мухаммед. *ал-Жавахирул-музыйа фи табакатил-Ханафийа*. – басм.даяр.: Абдулфаттах Мухаммед ал-Хулв. – Каир: Хижр, 1413/1993.
- Кыналызаде, Али Эфенди. *Табакатул-Ханафийа*. – басм.даяр.: Мухий Хилал ас-Сархан. – Багдат: Диванул-вакфис-сунний, 1426/2005.
- Лакнавий, Мухаммед Абдулхай. *ал-Фаваидул-бахийа фи тараажимил-Ханафийа*. – басм.даяр.: Мухаммед Бадруддин Абу Фирас ан-Насаний. – Бейрут: Дарул-марифа.
- Макдисий, Мухаммед б. Абдуллах. *Ахсанут-такаасим фи марифатил-акаалим*. – Лейден, 1906.
- Садикий, Жамил Фаик. *ал-Уший, Абу Мухаммед Сиражуддин, Али б. Усман // Мавсууату аламил-улама вал-удабаил-араб вал-муслимин*. – Бейрут 2004-2007. – 2-т. – 563-564-б.
- Садикий, Жамил Фаик. *ал-Уший, Абу Мухаммед Сиражуддин, Али б. Усман // Мавсууату аламил-улама вал-удабаил-араб вал-муслимин*. – Бейрут 2004-2007. – 2-т. – 563-571 б.
- Себетов Жаркынбай. *Оштук аалым – Сиражуддин ал-Оший*. – Бишкек: Из-Басма, 2016.
- Себетов Жаркынбай. *Фыхх илиминин калыптанышында Маверауннахр аалымдарынын кошкон салымы (Мавауннахр аймагына кирген Ош жана Өзгөн шаарынан чыккан ханафий мазхабынын аалымдары // Uluslararası “İslamî İlimlerin Teşekkülü ve İslamî İlimler Arası İlişkiler” Sempozyumu 28-30 Nisan 2014/Bişkek-Kırgızistan*. – Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013. – 27-34-б.
- Себетов Жаркынбай. *Ханафий мазхабынын аалымдары*. – Бишкек: Из-Басма, 2017.
- Тамимий, Такиййуддин б. Абдулкадир. *ат-Табакатус-санийа фи тараажимил-Ханафийа*. – басм.даяр.: Абдулфаттах Мухаммед ал-Хулв. – Каир: Ихйаит-турасил-Исламий, 1390/1970.
- Ташкопризаде, Ахмед б. Мустафа. *Мифтахус-саада ва мисбахус-суйаада фи мавзуатил-улуум*. – Бейрут: Дарул-мактабатил-илмийа, 1985.
- Аydınlı, Osman. V/XI. Yüzyılda Mâverâünnehir’de Siyasî ve Kültürel Durum // *Uluslararası Serahsi sempozyumu [Uluslararası Serahsi Sempozyumu (2010 : Sakarya)]*. – Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013. – s. 47-73.
- Bardakoğlu, Ali. Hanefî Mezhebi // *DİA*. – İstanbul, 1997. – c. 16. – s. 1-21.
- Çeker, Hüseyin. Hanefî Mezhebinin Fıkıh Silsilesi // *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. – Konya, 201. – sy. 19. – s. 163-201.
- Hamidullah, Muhammed. Serahsî // *DİA*. – İstanbul, 2009. – c. 36. – s. 544-547.
- Kavakçı, Yusuf Ziya. XI. ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâvarâ’ al-Nahr İslâm Hukukçuları. – Ankara: Sevinç Matbaası, 1976.
- Kaya, Eyyüp Said. el-Mebsût // *DİA*. – Ankara, 2003. – c. 28. – s. 214-216.
- Toprak, Mehmet Sait. *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Üşî'nin Nisâbü'l-ahbârı: Doktora (PhD) Tezi*. – İzmir, 2005.
- Toprak, Mehmet Sait. Üşî // *DİA*. – İstanbul, 2012. – c. 42. – s. 230-231.
- Uzunpostalcı, Mustafa. Ebû Hanîfe // *DİA*. – İstanbul, 1994 – c. 10. – s. 131-138.
- Yazıcı, Nesimi. *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. – Ankara, 2002.

Yıldız Kemal, Sebetov Zharkynbai. Orta Asyalı Hanefî Fakihî Sirâceddin Ali b. Osmân el-Ûşî'nin el-Fetâva's-Sirâciyye Adlı Eseri ve Bazı Fikhî Görüşleri // *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*. – İstanbul, 2016. – № 3. – s. 52-77.